

Александар М. МИЛАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 03. 04. 2017.
Прихваћен: 13. 04. 2017.

МОРФОЛОГИЈА У СУБОТИЋЕВОЈ *СРПСКОЈ ГРАМАТИЦИ* (1847)

У раду се, кроз смештање у контекст тадашњих граматика, анализира и вреднује обимно поглавље о морфологији у Суботићевој рукописној *Српској граматици* (1847). Граматика је писана на основу грађе са широке територије коју аутор сматра српском, а у обзир су узети и народни говори и писани израз књижевника. Како је граматика била по својој природи и дескриптивна и прескриптивна, издвојени су ауторови нормативистички критеријуми и поступци, као и значајни социолингвистички детаљи. Приступ у граматици првенствено је синхрониски, али су присутни и пасажии из историје језика, изнесени на основу ауторове оригиналне анализе споменика.

Кључне речи: Јован Суботић, *Српска граматика*, морфологија, дескрипција, прескрипција, кодификација, вуковски језик, доситејевски језик, славенизми, Матица српска

0. Суботић као филолог. Јована Суботића памтимо пре свега као књижевника, али је овај свестрани писац током 19. в. био и значајан политичар и филолог. Суботићеве заслуге за развој науке о књижевности препознају се и данас пре свега у његовом увиђају значаја и квалитета српске народне књижевности, али и у проучавању версификације (*Наука о србскомъ стихотворенію* из 1845). О Суботићу као граматичару писала је детаљније до сада само Ирена Грицкат (1980), која је анализирала само његове језикословне радове објављене у периодици, али не и његово најзначајније дело под насловом *Српска граматика*, које је остало у рукопису. У поменутом раду констатује се да је Суботићева граматичка мисао еволуирала, и кретала се од славеносрпске ка вуковској концепцији српског књижевног језика. Зато ће један од циљева наше анализе *Српске граматике*, и поглавља о морфологији у њој, бити да проверимо овакав закључак Ирене Грицкат. Сасвим узгредно, приређујући Суботићеву *Автобиографију*, о *Српској гра-*

---

* aleksandar.jus@gmail.com

матици писао је Тихомир Остојић, који констатује да је у питању „потпуна, систематски изведена зграда српског језика” (Остојић 2009: 167).

Други циљеви рада биће представљање и опис до сада неанализираног поглавља о морфологији у једној граматици српског језика, његово поређење са истим поглављима у претходним српским граматицима и потом вредновање до којег ће се доћи кроз наведену компарацију.

1. Суботићева компромисна концепција стандардног језика. Ваља одмах на почетку излагања указати на чињеницу да Суботић од почетка па до краја свога стваралаштва никада није постао потпуни Вуков присталица, иако је прихватио поједина решења идентична са вуковским, пре свега концепцију да у основи српског стандарда мора бити народни језик, као и идеју да ћирилицу ваља ослободити диграфа и сувишних графема, каквим није сматрао графему јат.¹ Ипак, остао је веран и појединим доситејевским концепцијским решењима, стварајући тако једну компромисну концепцију стандардног језика у којој су се укрштала и сједињавала два принципа:

- а) доситејевски принцип, оличен у морфонолошком, етимолошком и историјском ортографском проседеу (чување јата тамо где му је по пореклу место), као и у чувању славенизама у вишем лексичком фонду, тј. „кад се о ученим стварима пише”;
- б) вуковски принцип, оличен првенствено у растерећеној ћирилици и Вуковим графематским решењима за /ћ, ђ, љ, њ, ј, џ/, као и граматичкој структури књижевног језика преузетој из новоштокавског (овога пута шумадијско-војвођанског) дијалекта.

Чување лексичких славенизама, сматрао је Суботић средином 19. в., неопходно је не само из стилских разлога, јер су они потребни у књижевном језику и ради попуњавања лексичких празнина које настају при интелектуализацији израза:

ије: приступа причестију страдателном, и означаје производ дјјствовања глагола, као: *аведеније*, *поученије*, *спасеније* и т. д. Ове су рђчи све, а и нема их много, из цркве у народ ушле; но будући да су језику, кад се о ученим стварима пише, овог рода рђчи врло потребне, а предидући слог, кои истина у нђкима ту службу чини, коју овдђ *ије*, због ниже слђдујућих подобних *ање*, *оње*, која други начин изражују. Згодно послужити неможе, зато би добро било ове производителне звукове јаче употребити (Суботић 1847: 318–319).

Наведени разлози утицали су да Суботић, поред народних, описује и ретке славеносрпске морфолошке категорије које су се лексикализовале, попут руске компарације придева, дајући им при томе специфичан статус.

¹ „Но у мојој Граматици, коју је Матица наградом увенчала, утемељио сам исти Вуков правопис, сд тим једним додатком, да сам писме љ задржао, и то на оном месту, где га сви српски споменици имаду, где би дакле изван сваке сумње остао навек, кад би се наша азбука хисторијским путем развијала, и где га права потреба у језику утемељује, јер се њим изједначају наши дијалекти, у којима имамо *ије*, *је*, *е* и *и* на једном месту. Овим сам правописом касније писао све, што сам написао и штампао, па тако чиним и дан данас” (Суботић 2009б: 47). Приређујући рукопис Суботићеве аутобиографије, Тихомир Остојић је 1901. мењао оригиналну графију и ортографију, па је тако и графему јат замењивао графемом <е>.

2. Настанак и особине Суботићеве Српске граматике. Ово обимно дело ране српске граматографије настало је као последица жеље Матице српске да се укључи у стандардизацијске процесе средином 19. в. Тако је Суботићево дело – и ово ваља нагласити – прво која је настало као плод институционалног напора да се штампа српска граматика. Све претходне (две Вукове, Соларићева, Видаковићева и Поповићева), истакла је већ Исидора Бјелаковић (2016: 65), „нису писане на захтев власти или институције (уз изузетак граматике Д. Милаковића из 1838)”. Анонимни Суботићев рукопис победио је на Матицином конкурс у управо током преломне и за језички стандард пресудне 1847. године, а најбољим га је прогласила компетентна комисија са чувеним славистом Павелом Јозефом Шафариком на челу.

2.1. Судбина рукописа. Суботићево дело остало је у рукопису до данас, а чува се у Библиотеци Матице српске. Разлога је више, а кључни лежи у чињеници да је аутор дело написао модификованом Вуковом ћирилицом, забрањеном и прогоњеном у Текелијино време у Матици. Иако су многи српски научници истицали да граматика није објављена и предвиђали јој такву дефинитивну судбину (међу њима и Тихомир Остојић),² аутор овог реферата покушава исправити ову филолошку неправду према једном од првих српских граматичара приређивањем рукописа за штампу.

2.2. Структура Суботићеве граматике (обим и садржај рукописа). У првој половини 19. в. граматике српског народног и доситејевског језика имале су сличну концепцију и структуру, преузету махом од Добровског: „Грамматике су биле пре свега дескриптивне с тежиштем на морфологији” (Бјелаковић 2016: 65). Истог профила је и Суботићева граматика. Постоји, међутим, и лако видљива разлика. Суботићев рукопис је неуобичајено обиман за тадашње српске граматике и има чак 458 густо исписаних страна, са 401 параграфом. Структура ове граматике сасвим је уобичајена и подређена тадашњем поимању граматичке науке:

И по овом наука о језику има IV. части: у првој има радити о звукџвима; у другој о рџчима; у трећој о начинџма, како се рџчи у говор скончџвају; Нџки узимају науку о том, како треба језик писати, за особиту част Грамматике, но нама се за боље свидило, исту за особиту част науке о звукџвима узети, с којом је по самој природи тџсно скопчана, као што ће се то на свом мџсту видити (Суботић 1847: 18).

Садржај рукописа, дакле, вођен је овом теоријском поставком, и чине га четири целине: „Увод” (1–16); „Част прџва. Наука о звукџвима” (17–70); „Част друга. Наука о Рџчима” (73–353) и „Част трећа. Наука о Слоговима” (354–458).³

² „Данас је, дабогме, после радова Миклошића, Даничића и др, већи део онога што Суботић пише застарео, те је ова граматика осуђена, да на вечита времена остане у рукопису” (Остојић 2009: 167).

³ Из Суботићеве *Автобиографије* сазнајемо да је рукопис остао недовршен јер аутор није написао поглавље о прозодији. То се види и из недовољно прецизних формулација на многим местима у рукопису, као и из појединих празнина, у које је аутор намеравао да допише одговарајуће податке (број параграфа на који се позива и сл.).

2.3. Језикословни узори и литература. Суботић, који по формалном образовању није био филолог, у граматички се највише позивао на два славистичка ауторитета: Чеха Јозефа Добровског, који је и по аутору „отац славенске Грамматике”,⁴ и Словака Павела Јозефа Шафарика, који је био и рецензент рукописа⁵. Уз њих, спомиње се још и граматичко учење Руса Александра Востокова.⁶ На основу оних *Апендини*, једног од примера који наводи за страна властита имена, ваља претпоставити да је Суботић био упознат и са *Граматицом илирског језика (Grammatica della lingua illirica)*, коју је Италијан Франческо Марија Апендини објавио 1806. Остале коришћене изворе и литературу немогуће је директно доказати, а везе се могу реконструисати само анализом структуре граматике, терминологије, дефиниција и примера.⁷ Суботић је у поглављу о морфологији често улазио у полемику са другим граматичарима, не именујући их при томе.

3. Одређење појма морфологија. Поглавље о морфологији, тј. „Част друга. Наука о Рџцима”, има укупно 280 страна, тј. значајно више од половине рукописа. Структура овог поглавља показује да је Суботић и творбу речи сматрао делом морфологије у ширем смислу, јер се и „Део II. О произвођењу рџчи” (стр. 313–350), посвећен извођењу (деривацији), налази у склопу поглавља о „Науци о Рџцима”. Коначно, у овом делу је и „Додатак. О слагању рџчи” (350–352), посвећен слагању (композицији) као типу творбе, којем Суботић очито одређује маргиналан статус у односу на извођење. Оваква структура поглавља о морфологији одговара и дефиницији појма, датог на самом почетку поглавља:

Чести ове науке

Наука о рџцима има нам показати рџчи, као слажуће части говора; дакле, а., родове рџчи и видове, у којима се у говору налазе; б., састав рџчи, или како постају. На толико дакле дџлова има се иста наука раздџлити.

Суботић уз дефиницију оставља и занимљиву методолошку примедбу о редоследу излагања у граматички, која истовремено сведочи и о ауторовим оригиналним научним ставовима и о његовом односу према лингвистичким ауторитетима. Указујући на три области морфологије у ширем смислу (врсте речи, облици променљивих речи, творба речи), он одређује и редослед излагања о њима који сматра логичним, и наводи аргументе томе у прилог:

⁴ Уп. нпр.: „Опредџдељени вид постао је по Добровском из прилагателног и мџстоименија трећег лица и, ја, е.” и сл. (Суботић 1847: 150, §. 107).

⁵ „Шафарик је био најслављеније европско име у славенској филологији, и нарочити пријатељ и познавањел народног језика српског” (Суботић 2009б: 50).

⁶ *Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная*, СПб., 1831.

⁷ Суботић се углавном држао традиционалне руске и рсл. терминологије (Ранџеловић 2016), коју је научио још у школи, а у своју граматичку уводио је и интернационалне термине. Сведочанство о морфолошким терминима оставио је и у *Автобиографији*: „Учило се да части слова има осам: суштествително, прилагателно, числително, мџстоименије, глагол, нарџчије, предлог, междометије” (Суботић 2009а: 101).

Прим. У науци о звуковима изложили смо најпре звукове посебице, пак онда слоге, као цџла; могао би нам когод рећи, да би по томе и овдџ најпре ваљало изложити, како рџчи постају, пак онда на какве се родове раздџљују, и какве видове узимају, тим више, што је тако и отац славенске Грамматике учинио. Но нама се горе изложени ред природним учинио, а притом и zgodним. Природним по том, што су у овој части Грамматике рџчи као слажућа част говора сматрају, пре свем дакле узети се морају онакове, какове у говору долазе, а ту су већ готове дане, па кад се о њима све оно казало, што се казати имало, онда тек долази ред на то, да се каже о њима самима, како постају; а друго и по том, што се прво и прво, кад се о постојању рџчи говорити стане, то рећи мора, ком роду припада, и што се много којешта о том рећи има, што у науку о видовима рџчи припада, слџдователно, шта је природније, него, да се оно најпре каже, без чега се друго казати не може. Тако и пр. у науци, како рџчи постају, мора се пре свега казати: име суштествително постаје овако; или: глагол се рађа овако. Али како ћемо знати, шта је то: име суштествително, шта ли је глагол? Тако како се једанпут стане н. пр. о имену суштествителном говорити, како постаје, тако се мора рећи: име сушт. мужког, или женског рода. Шта је мужки, шта ли женски род излаже наука о видовима, у којима се рџчи у говору показују. Дакле то треба најпре из ње научити. Исто тако мора се у науци о постанку рџчи овај или онај падеж, ово или оно число, овај или онај степен, ово или оно лице и т. д. споменути: а ово су све саме ствари, о којима наука о видовима рџчи управо ради. Слџдователно са свим је природи ствари сходно, да се најпре наука о родовима и видовима рџчи изложи, пак онда наука о саставу њиховом. – Zгодније нам се пак учинило овим редом ствар предложити баш због тога, што се овако оно најпре предлаже, што најпре знати ваља, и што се тако све неугодности удаљују, које изтичу, кад се о оном говори, о чему још није речено, шта је (Суботић 1847: 73–74).

4. Специфичности дескрипције. Попут својих граматичких претходника, и Суботић се трудио да што прецизније опише морфолошке специфичности српског језика. Ипак, обиљем података и детаља издвојио се у односу на њих. Тако уз чисто граматичке информације у рукопису срећемо и ретке описе говорне праксе, као и драгоцену социолингвистичка запажања, док културолошке одразе грађанске културе средине 19. в. препознајемо како у избору морфолошких појединости тако и у примерима. Због ограничености обима реферата, као илустрација наведеног послужиће нам само два завршна параграфа поглавља о именицама.

4.1. Говорне конвенције. Кратак параграф са ознаком „§. 97.” и насловом: „О презимену и племићком имену.” нуди захвалан материјал не само за морфолошке већ и за социолингвистичке закључке. Суботић прецизно запажа нове појаве у именовању и титулацији, разлаже елементе иновација, утврђује порекло и нуди нормативистичку препоруку.

4.1.1. Писани језик мора бити одраз говорног, јер је говорни исказ, стицајем историјских околности, готово вековима имао предност у односу на писани текст, и представља веран одраз „народног” језика:

Презиме код нас нџчи склањају, а нџчи не. Презиме је исто тако име, као год и име крштено, кад се дакле ово склања, зашто да се оно несклања? У говору сви презимена склањамо. Ми смо дакле те мисли, да треба и презиме склањати. Склања се пак оно, по истим законима, по којима и име крштено; како се које свршује, онако у једно или друго склоненије припада (Суботић 1847: 138–139).

4.1.2. Утицај језичке моде као социолингвистички феномен у српском писаном језику највидљивији је био у титулацији. Занимљиво је да Суботић, у романтичарском духу, чак и племићка имена доводи у везу са именима из народне поезије:

Начина племићког имена имамо два: или узимамо презиме као то, или наслов од добра (предикат). У новије доба ушло је у обичај пред презиме, кад се то као племићко име узима, предлог от или од, но без предложне силе, стављати. Ово је по нџмачки. По својству нашега језика боље би било у том случају пред презиме метати: племић и пр. мџсто Давид от Давидовић : Давид, племић Давидовић, или: Давид плем. Давидовић. У другом случају употребљавају нџки наслов са предлогом од; други пак придају наслов у виду прилагателног. По нашој мисли они правије имају од ових; ово је истина начин, коим се нџка славенска кољена служе, али је оно начин, коим су се наши стари служили. Јер нити се каже : Прилипски Марко, ни Пазарски Реља, него: од Прилипа Марко, и Реља од Пазара (Суботић 1847: 138–139).

4.1.3. Суботићево жигосање пресликавања немачких језичких решења у српском језику видљиво је и у претходним цитатима. Немачки језик, сматрао је Суботић, врши погубан утицај на граматичку структуру српског језика.⁸

Прим. Овамо спадају и имена регименти. Нџмци кажу н. пр. *das Regiment Gyulay* и т. д. По тому и наши праве : ђудай регимента. Ми држимо, да је боље овдџ употребити усвајателно прилагателно, јер регимента заиста онеме, чије име носи, и принадежи. И тако би било: ђудайна регимента, Крајови коњаници, Михаљевићеви слободњаци, и т. д. (Суботић 1847: 138–139).

4.2. Дилеме око деклинације страних имена. У 98. параграфу („Страна Имена.”) Суботић је издвојио деклинационе потешкоће са страним оними-ма, који су због свог фонетског склопа збуњивали пре свега језичко осећање српских новинара (Албјанић 1984), али и научника и књижевника (Милановић 2013), те су неретко остајала непроменљива или са неустаљеном деклинацијом:

I. Страна новија имена, која на сугласно или на а и о излазе, склањају се као и наша истих родова; али која се свршују са е и и, у тима нисмо сви сложни. Ми мислимо, да тима у другим падежима треба просто додати образователне звукове падежа, а између и и слџдјуђег самогласног мора доћи, као обично, ј.

	Гете	Апендини
Р.	Гете-а	Апендини-ја
Д.	Гете-у	Апендини-ју
В.	Гете-а	Апендини-ја
З.	Гете	Апендини
Т.	Гете-ом	Апендини-јем
С.	Гете-у	Апендини-ју

II. И старија страна имена у обште по овом правилу иду; но од римских и грчких имена има нџка, која на сугласно излазе, и опет се од правила удаљују.

Инсистирање на језичком детаљу из више сфере комуникације у култури (књижевности, публицистици, науци) видљиво је и у примерима морфолошког описа именица *pluralia tantum* страного порекла:

⁸ Будући да је немачки и латински језик одлично познавао и био добро упознат и са српском језичком ситуацијом у Аустроугарској и са развојем славистике, Суботић је често правио морфолошке паралеле управо са овим језицима.

Прим. 2. Имена градова управљају се у опште по овим правилима. О њима ће мо јошт ово примѣтити. Има нѣка од ових имена, која се у своим језицима само у множ. числу употребљавају. Код тих морамо гледати на то, како се свршују. Ако се свршују на самогласно нашег именителног множ. биће код нас у числу множ.; ако не узећемо их у числу јед. н пр. Баје, Сиракузе, Тиве, Делфи јесу наши именителни множ. а Мегара Ампелакија и т. д. наши су именителни јед. (Суботић 1847: 139–142).

5. Одлике војвођанских говора. Добро је познат Вуков однос према српским градским говорима са тла данашње Војводине. У том контексту посебну пажњу привлачи Суботићев опис и пропис морфолошких особина војвођанских говора, нарочито сремског. Суботић се на ове особине неретко позивао у намери да уђу у основицу стандардног језика, као код система множинских падежа именица, али и са циљем да само опише дијалекатску слику, без прескриптивних намера, нпр.: „У Зем лицу множ. чује се у народу (у Срђму) поред питају, моле, гору, беру, пеку, дају и т. д. и: питаду, молиду, гореду, береду, печеду и т. д.” (Суботић 1847: 256); „Говоре по Срђму и: узбрадо, закладо, сазвадо, поред: узбра, закла, сазва”; „У Срђму се чује мѣсто будем: бидем и биднем” и сл.

6. Статус славенизама. Истакли смо већ Суботићев толерантан однос према славенизмима које сматра неопходним у вишој лексици.⁹ Ипак, у целој граматичи, па чак и у поглављу о сложеницама, аутор међу примерима избегава славенизме, остављајући само ретке потврде (нпр. *богородити*, *благодарити* и сл.) за овај лексички слој који је био у неумитном повлачењу. Овакав поступак само привидно је у нескладу са Суботићевом језикословном терминологијом у граматичи, јер заправо добро одговара идеји да у граматичи опише, па и нормира, првенствено српски *народни* језик. Отуда су из граматике махом удаљени и они морфолошки облици који су још увек и у доситејевском виду славеносрпског језика опстајали као траг утицаја рускословенског језика. Мислимо ту пре свега на књишке множинске облике именица, затим компаратив/суперлатив придева, као и партиципе. Све ове морфосинтаксичке облике Суботић је имао у свом језику (Милановић 2014), снижавао им је фреквенцију с временом, да би их се на крају века и јавно одрекао, пишући иронично о славеносрпском језику у *Автобиографији* писаној пред крај живота и објављеној постхумно.

На пример, у поглављу о компарацији придева, Суботић је на крају последњег параграфа оставио кратку примедбу посвећену језичкој пракси српских писаца који су користили придеве са рсл. компарацијом. Наводећи конкретне примере, Суботић заправо говори о процесу *лексикализације* оваквих облика, уочавајући семантичке и стилистичке разлике између српских и руских/рсл. облика. Суботић такође предвиђа да ће овакви лексикализовани облици, и у титулирању и ван њега, опстати у стандардном језику:

Прим. Имају обичај наши списатељи кад кад употребљавати превазходни на ајши, ејши, као : сладчајши, љубезњејши и т. д, и у титулама: Честњејши високопреосвештењејши, Јасњејши, Свѣтљејши и т. д.

⁹ Славенизми нису ретки ни у метајезику Суботићеве граматике, и то не само у функцији лингвистичких термина.

Што се првог каса, будући да превазходни са нај увџк сравњивање у дџлу означаје, а често нам превазходни треба, коим неби рећи, да је она твар, којој га прилажемо, баш од свију заиста најпревазходнија, то ће по свој прилици овај Superlativus absolutus код нас у нџкима задржати, као што се код Талијанаца латински у нџкима задржао као: il ottimo padre. Јер сасвим је друго, кад се каже: најучении муж, а друго је учењејши муж; друго је најславнији списатељ, а опет друго славњејши списатељ. У овоме примџр имамо и код сравнителног, гдџ се славенски на ши у нџкима задржао.

Што се пак титула каса, те ће код нас по свој прилици оним путем ударити, коим су и код других ишле т. ј. оне се за себе развијају; ајши долази посље шуштењих (ж, ш, ч, ћ) јејши или ејши посље других звукова (Суботић 1847: 158, §. 114).

Облике придева са руском/рсл. компарацијом Суботић је тако практично пребадио са граматичког на лексички и стилистички план, описујући у парадигмама, ван примедбе, само српску компарацију.

7. Нормативистички приступ. Свестан шире опозиције између говорног тј. народног и стандардног језика, Суботић је често контрастирао морфолошке облике из два језичка идиома, користећи при томе специфичне језичке маркере. „Правилни” тј. прописани или препоручени облици утврђују се првенствено према стању у живом народном језику. Критеријум је, дакле, „како народ каже”, „како народ говори”, али и „начин, коим су се наши стари служили”. Отуда и честе формулације сличног садржаја при тумачењу примера и предлагању нормативног решења:

Народ каже: Гаврило, Данило, Самуило, Рафаило и по овом би имали подобна жидска имена писати

Која је пак народ сасвим прекроио, та наравно, онако писати имамо, како народ говори, као: Јован и Иван, Павле и Павао, Ђорђе и Ђурђе, Исак, Игњат, Марко, Јелесије и т. д.

7.1. Језик писаца као нормативистички критеријум. Осим говорног израза у свим српским дијалектима, Суботић је анализирао и језик српских и хрватских књижевника, сматрајући их меродавним за стандардни језик у настајању.¹⁰ Прописивање зато почива и на анализи стања у писаном изразу „списатеља”, нарочито код облика којих у народном језику и нема: „Римска и грчка имена на us, os и ius, ios. Ова једни пишу овако са ус н пр. Августус, Хорацијус; други изостављају us, а трећи међу о, и пишу: Августо, Хорацио као хрватски списатељи.”

Како је Суботић просуђивао при „сукобу” језика писаца и живог говора, као и које је друге критеријуме (националне, семантичке и др.) сматрао релевантним при прескрипцији, одлично илуструје следећи дужи цитат:

Хрватски списатељи уводе овај сказателни, да се од дателног и Творителног множ. разликује, са их на крају. Народ је већма за има, и ако ће мо се по оном владати, што је највећма обште, то морамо пре има изабрати него и или их. Кад нам народ иде на руку, нека се и са и послужимо: али да ми баш оно изкључимо, што је народу повољније, а оно као „тако и не иначе” узмемо, што је народ оставио, – то мислим да није сасвим у реду. Што се вида их тиче, тај да је србски, то би га заиста у Дубровнику и Црној Гори било, него је у дољње Приморје од Словенаца дошао. Кад не би имали чисте србске форме, онда неби марио, да примимо из другог нарџчија оно, што нам треба, али кад у србском има сасвим

¹⁰ Иако је и словеначки језик сматрао српским у ширем смислу, примере из дела словеначких писаца Суботић није наводио.

изображен вид, онда њему несугласан из другог нарџчија уводити, мислим, да нити је нужно, ни добро. А само тога ради х писати, да се овај падеж од других разликује, нити се даје, нити је потребно. Недаје се због тога, што би онда морали и друге једнаке падеже овим или оним писменом разликовати, које, куда би нас одвело, сваки зна; потребно није, зашто сказателни увџк с предлогом долази, и тако се тим од једнаког Имен. довољно разликује (Суботић 1847: 105).

7.2. Прописивање према аналошком принципу. Као релевантан Суботић је увео и аналошки принцип при прописивању мање распрострањених облика, а као престижна увек му је служила парадигма успостављена у народном језику:

Најбоље ће бити, да видимо, како наш народ иста имена употребљује.

а., од оних имена, која на цз и оs излазе имамо у народу ова: Максим, Константин, Роман, Петар, Герман, Јустин, Исидор, Ниџифор, Јаков, Јосиф, Филип, Стеван, Мартин и т. д. Ми мислимо, да по овима слободно поставити можемо правило, да она имена, која на цз и оs излазе писати ваља без ових слогова. Писаћемо дакле: Катулл, Август, Диоклециан, Марцелл, Тилемах, Евримах, Еол, Анхијад, Егист и т. д.

б., од имена на ицз и иос налазимо у народу: Антоније, Порфирије, Проконије, Софроније, Димитрије, Леонтије, Авросије и т. д. И по овом можемо поставити правило, да сва имена на ицз и иос са ије писати ваља. Писаћемо дакле: Хорације, Виргилије, Фабије, Емилије, Туллије, Марије, Филитије, Мелантије, Стратије и т. д.

7.3. Остали нормативистички принципи. Облици који имају дугу традицију у писаном језику, сматрао је Суботић, не могу се мењати, на пример, чак и уколико нису системски: „Зевс мора остати како је.” На основу једног од наведених цитата, у којем помиње „начин, којим се нџка славенска кољена служе” при титулисању, јасно је да је при нормирању Суботић водио рачуна и о стању у ширем словенском контексту, нарочито на простору *Slavia Orthodoxa*, али само на нивоу поређења, дајући увек предност конкретной ситуацији у српском језику.

Речено је већ да многи морфолошки облици посведочени у Суботићевом писаном опусу (Милановић 2014) нису истовремено препоручени и у његовој граматици, што важи чак и за неке облике који се појављују у метајезику Суботићеве граматике (нпр. множинске облике неких именица). У питању је несумњиво сведочанство да је Суботић при кодификацији српског језика право отклон према свему што је сматрао локалним тј. регионалним, покушавајући да пропише наддијалекатски идиом за врло широку територију (уп. „У Хорватској је чути овај сказателни на ије н пр. у градовије, на воловије”, „У хорватском и словенском нарџчију Сказ. множ. има их са слабим х: обра-зих, ковачих” и сл.).

9. Закључак. Уколико Суботићеву граматику упоредимо са Бабукићевом из 1854, под насловом *Hirska slovnica*, за коју је Бранка Тафра констатовала да је „prva hrvatska znanstvena gramatika” (Тафра 2014: 467), несумњиво се може тврдити да је и Суботићево дело научно. Оно понекад, при поређењу са граматицама које су јој непосредно претходиле (нпр. Поповићевом, уп. Окука 2016), изненађује бројем граматичких, нарочито морфолошких детаља које је аутор уочио, описао и прокоментарисао, смештајући их неретко и у соци-

олингвистички контекст. Увођење и језика писаца као релевантног фактора при кодификацији превладало је недостатке вуковске концепције стандардног језика. Посебан квалитет граматички дају и честе полемике са ставовима претходника о морфологији српског језика, као и умерени дијахронијски приступ. За похвалу је, несумњиво, и ширина захвата при опису језика који је Суботић сматрао српским, па у граматички налазимо пуно напомена о језику свих Срба, Хрвата и Словенаца.

То, наравно, не значи да у граматички нема и бројних теоријско-методолошких (нпр. недовољно и непрецизно раздвајање морфологије и творбе речи итд.), па и материјалних грешака (нпр. мноштво непостојећих облика које аутор реконструира или сматра постојећим), које представљају дуг прошлом времену и тадашњем степену развоја граматике и лингвистике, како историјске тако и синхронијске, јер се као парадигматске налазе и код Добровског и у другим граматикама. О њима, као очекиваним, у овом раду није писано. Па ипак, у Суботићевој граматички морфологија српског језика сагледана је у контексту тадашње србистике пажљиво и акрибично; примарно из дескриптивног, али и прескриптивног угла, што представља њен додатни квалитет. Суботићев приступ је очекивано био пре свега синхронијски, али са повременим урањањем и у историју српског језика, колико су знања допуштала, и то пре свега на основу ауторових оригиналних анализа рукописа, што је својевремено истакла и Ирена Грицкат (1980).

Чак и у поглављу о морфологији наилазимо на читав низ значајних социолингвистичких запажања која сведоче и о српској језичкој ситуацији половином 19. в., пре свега о односу снага између следбеника доситејевског и вуковског модела стандардног језика. Своје умерене нормативистичке препоруке Суботић је изводио и на основу анализе ширег словенског контекста, али првенствено на основу говорне праксе „народа”, а потом и стања у српском фолклорном језику и језику књижевника. Удаљавајући своје нормативистичке предлоге чак и од сопствене језичке праксе, Суботић је покушавао изградити *наиндивидуални* и *наддијалекатски* принцип стандардног језика.

Конечно, иза ове граматике није стао само Јован Суботић, већ и њен рецензент, чувени слависта Павел Јозеф Шафарик, као и цела Матица српска. Како представља важно дело у развоју српске граматичке мисли, коју су аутори попут Јована Стерије Поповића¹¹ или Хрвата Игњата Брлића¹² познавали иако није објављено, Суботићеву *Српску граматичку* ваља штампати

¹¹ Суботић у *Автобиографији* тврди за Стерију: „Ја сам онда истина био најмањи део урадио и написао, што ми је до данас пошло за руком свршити: али су моје лирске и епоске песме у Лири и Босиљу, мој Краљ Дечански и моја Српска Граматика старијем колеги већ били до знања дошли, и он је како сам видео, реципирао већ мене у своју колегију” (Суботић 2009в: 86).

¹² Тако хрватски граматичар Игњат Брлић у своме писму сину, такође граматичару, Андрији пише како жели да му Суботићева граматика буде коректив, тј., по сопственим речима, „не били из ње шта научио”: „Већ је почео да допуња своју граматичку, кад је објављено да је Суботићева Граматика обдарена са 100 дукатах, а налази се у штампи, пак жели да је сачека, како би евентуално имао штогод да научи или да се друкчије користи, или даштогод и одбаци. Та му се граматика шаље у табацима из штампарије” (Новак 1967: 234).

и дати одговарајуће анализе, коментаре и вредновања читавог рукописа, уз наду да ће по објављивању она засјати новим сјајем и допринети да наша сагледавања историје србистике буду потпунија и тачнија.

ИЗВОРИ

- Суботић 1847:** *Србска граматика* [рукопис који се чува у Библиотеци Матице српске].
- Суботић 2009а:** Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића: (автобиографија) Део 1, Идила*, Нови Сад: Градска библиотека.
- Суботић 2009б:** Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића: (автобиографија) Део 2, Пролеће*, Нови Сад: Градска библиотека.
- Суботић 2009в:** Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића: (автобиографија) Део 3, Лето*, Нови Сад: Градска библиотека.

ЛИТЕРАТУРА

- Албијанић 1984:** Александар Албијанић, „Страна имена и топоними у неким српским текстовима XIX века: кратак осврт на Давидовићеве „Новине српске“ (1814), *НССВД*, 13/2, 67–75.
- Бјелаковић 2016:** Исидора Бјелаковић, „Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника ’српског’ језика у XIX веку”, у: *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију : Зборник у част Љиљани Суботић* (ур. И. Бјелаковић, Ј. Дражић и Д. Средојевић), Нови Сад, 55–67.
- Грицкат 1980:** Ирена Грицкат, „Јован Суботић као граматичар”, *Наш језик*, XXIV/3, Београд, 95–106.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевност Зорана Стојановића.
- Милановић 2013:** Александар Милановић, *Језик весма полезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић 2014:** Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.
- Милисавац 1986:** Живан Милисавац, *Историја Матице српске*, I део (1826–1864), Нови Сад: Матица српска.
- Новак 1967:** Виктор Новак, *Вук и Хрвати*, Београд: Српска академија наука и уметности – Издавачка установа Научно дело.
- Окука 2016:** Милош Окука, „Србска граматика или писменица Јована Поповића (1843)”, у: *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију : Зборник у част Љиљани Суботић* (ур. И. Бјелаковић, Ј. Дражић и Д. Средојевић), Нови Сад, 69–87.

- Остојић 2009:** Тихомир Остојић, „О Суботићевој ’Српској граматизи’”, у: Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића : (автобиографија) Део 2, Пролеће*, Нови Сад: Градска библиотека, 166–173.
- Ранђеловић 2016:** Ана Ранђеловић, *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку*, Београд: Филолошки факултет [докторска дисертација, рукопис].
- Тафра 2014:** Branka Tafra, „Prva hrvatska znanstvena gramatika”, у: *Hirska slovnica*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 467–531.

Aleksandar Milanović

MORPHOLOGY IN SUBOTIĆ’S *SERBIAN GRAMMAR* (1847)

Summary

Through a contextualisation within the then grammars, the paper discusses a comprehensive chapter on morphology in Subotić’s manuscript *Serbian Grammar* (1847). The grammar was written with a basis on material from an extensive territory which the author considers to be Serbian, and he also took into account the vernaculars and written language of the men of letters. As the grammar was in its essence both descriptive and prescriptive, the author’s normativist criteria and methods, as well as important sociolinguistic details, are emphasised. The approach in the grammar is predominantly synchronic, but it also features passages from the history of language, presented according to the author’s original analysis of the records.

Key words: Jovan Subotić, *Serbian Grammar*, morphology, description, prescription, codification, Vuk standard language, Dositej standard language, Slavicisms, Central Serbian Cultural and Publishing Society.